

БЪЛГАРИЯ В КОРЕСПОНДЕНЦИЯТА НА КОНСТАНТИН ИРЕЧЕК

ТЕКСТ: ХРИСТИНА СТОЕВА, СНИМКИ: АРХИВ

Честит човек е Константин Иречек и голям приятел на България. Няма друг чужденец, който да е живял и работил у нас толкова кратко, и да е направил толкова много за България и да е оставил светла дупка в народната памет. За не цели пет години, Иречек събира материали и след това написва три големи произведения: „Княжество България“, „Български дневник“ и „Пътвания по България“.

През периода от 1871 до 1917 год. Константин Иречек води преписка с българи, която възлиза на 690 писма, телеграми, пощенски карти, покани за събрания,

визитни карти и др., от които 317 писма и телеграми и още 240 писма са поместени в сборници, издадени от БАН. Настоящото изложение си поставя за цел да

проследи оценката на съвременната действителност, отразена в кореспонденцията на Иречек с бележити българи. Кореспонденцията на Иречек може да бъде разделена на три периода

ИРЕЧЕК ПРЕДИ ИДВАНЕТО МУ В БЪЛГАРИЯ

Първият период се характеризира с повишен интерес към българската история, изразен в написването на „История на България“, със съставянето на списък на българската книжнина, и с познанствата и съвместната дейност с бележити чехи, българи и чужденци - учени и културни дейци. Голямо значение за неговото израстване оказва семейното обкръжение и обществената среда в Чехия.

ПРЕСТОЯТ НА ИРЕЧЕК У НАС

Вторият период е белязан от неговата организаторска дейност като главен секретар в Министерството на народното просвещение, управляващ и министър на същото министерство, съветник и председател на учебния съвет, след това директор на музея и Народната библиотека. Той подновява дейността на българското Книжовно дружество, основано от българи в Браила.

ИРЕЧЕК СЛЕД ЗАВРЪЩАНЕТО МУ В ЧЕХИЯ

През третия период Иречек живее в Прага, където като професор по всеобща история през 1884-1893 г. има възможност да обработи своите бележки за България и да ги издаде в книги, писани на чешки и предназначена за чешките читатели и за ония учени слависти, които се интересуват от нашата страна, дотогава още малко позната в своите етнографски и географски подробности.

КОРЕСПОНДЕНЦИЯТА НА ИРЕЧЕК

Кореспонденцията на Иречек започва през 1871 година с писмо от Виена, адресирано до Васил Д. Стоянов, родом от Жеравна, който е следвал в Прага и е сътрудничел при написването на някои от първите сведения за България. През същата година е кореспондирал с видния търговец и общественик Григор Начович, а през героичната и трагична 1876 година, и през следващите 1877/1878 година както със Симеон Христов-Пиротченец, със Спиридон Палаузов, Алеко Богориди, Константин Стоилов и Стефан Панаретов.

По време на петгодишното му пребиваване в България (ноември 1879-октомври 1883) значително нараства кръгът на личности, които му пишат и на които отговаря. Това са българските културни дейци: Иван Ва-

зов, Атанас Илиев, Илия Блъсков, Иван Гешов, Тодор Ив. Мицов, Епископ Климент, Иван Салабашев, отец Пантелеймон от Рилския манастир, Архимандрит Кирил, Никола П. Златарски, Митрополит Натаанил, Петко Р. Славейков, Д. Ризов, Евлоги Георгиев, Спас С. Харизанов, Вела Живкова. Последните писма преди отпътуването от България през октомври 1883 г. са адресирани до д-р Георги Атанасович и Георги Пр. Груев. Още през първите месеци в писмо от 20 февруари 1880 г. до Симеон Христов – Пиротчанец К.Иречек пише: “Има тука много работи, които никак не ми се аресват. Не говоря за физическия живот, за калта и дървените къщи, върху което толкова се оплакват всичките, които живеят в българската столица, когато човек работи за достигването на една благородна цел той е задължен от съвестта си да се задоволи със всичко.” Пропускам сравнението с Далмация, Черна гора и Херцеговина, което е в наша полза и продължавам с характеристиката на нашата на-родопсихология: ”Българите са много неопитни и самонадеяни; със своите детински неразбрани бъркат развитието и бъдещността на Отечеството си. Всеки иска да стане министър. Във време, гдето всички трябва да се заловят за усърдна работа, за да уредят и възвисят Отечеството си, занимават се с дребни лични препирни. Свидетелство за това са тукашните вестници, които в Европа са свършено без пример по своят си див език и стил. Няма възторг, няма самоотвержен патриотизъм, няма горещата любов за истината и за доброто, няма съгласие (рядко можеш да намериш тука няколко души приятели: единът мрази другия и няма по между им съгласие)

Едно по-добро бъдеще може да се очаква от най-младата генерациякоято ще познава не само правата, но и длъжностите на гражданина в една свободна държава, която ще има истинската любов към Отечеството.”

ПЕТКО РАЧОВ СЛАВЕЙКОВ И КОНСТАНТИН ИРЕЧЕК

Особено затрогващо е писмото на П. Р. Славейков, комуто поради участие в политическия живот и критика на Александър Батемберг, е забранено да учителства и е заточен в Трявна. След дълго и умно въведение именитият българин пише: “Зная аз, че сега не му е белким времето да се мисли и говори за такъв работи като за печатанье на пословици и подобни празднословии, но за мене то е от голяма важност, защото е донейде свързано с това, дето да може да живее човек от труда си. Аз не се стеснявам да кажа, че имам нужда от пари, от тях сещат нужда и по млади и по-силни, а комо ли

като мен стар човек, останал без средства”. Трябва Петко Рачов Славейков да е бил благосклонен по отношение на Иречек, за да изплаче пред него болката си така: “Много бих искал да говоря: да се оправдавам и да се оплаквам от биваемата ми неправда, но кому да казвам. Вий, поне знам, че не сте ми криви. Към Вас аз се обръщам като Министър на просвещението, който сте в състояние по-добре да съдите: било ли е моето учителстване до сега безполезно и ще бъде ли за напред гибелно някому и да ми разрешите да мога да приема де годе учителска длъжност, за да се помина на старини и да оставя кости в България, защото не ми се ще да ги оставя на чужда пръст да лежат, ако е на моя воля”.

Приблизително след седмица, на 14 август 1881 г. чужденецът и приятел на България К. Иречек, пише до П.Р.Славейков: “Многоуважаеми господине Славейков! Не е трябвало такива дълги забикалки, да ми кажете онова, което съдържава писмото Ви из Трявна от 20 юлия. Знаете, че аз съм си се същият човек, па да се случило с мене какво и да било и че съм преди всичко филантроп, който никому не желяе зло и най-малко вам, когото уважавам и почитам днеска, както и всякога. А пословиците да ви са живи: явете ми по-скоро, колко са, колко печатни коли ще заемат и ще се потрудиме, един ден по-скоро да ги видим напечатани. Разбира се, че такъв един драгоценен труд неще мине без добро възнаграждение; в бюджетът имаме кредит за литературни предприятия и за какво го имаме, ако не за една книга, която съдържава едно всенародно благо, което никой няма да събере освен Вас и което със Вашата сбирка още повече ще се разпространи и закорени у целият български

народ. Не казвайте, че сега не е време да се занимаваме с такива неща; времето е дошло, общата тишина привождя хората пак към книгите и в Министерството почти ката ден се явяват лица с литературни предприятия, едно нещо, което до сега не сме видвали”.

ИРЕЧЕК ГЛЕДА С ОПТИМИЗЪМ НА РАЗВИТИЕТО НА ОБРАЗОВАНИЕТО В БЪЛГАРИЯ

И по-късно, през 1883 година, се налага К. Иречек да окуражава първостепенния български учител Никола Попов, познат му от Прага, който в писмото си от 22 март се оплаква, че “за книжнината, за училищата, за образованието не се обръща надлежното внимание”. “Това е една горчива истина – възкликва Иречек. – Аз всякога мислех, че развитието на учебното дело е неразделимо от развитието на книжнината и че заради това книжното занятие ... трябва да се поддържа от правителството с всичките сили. Но някои други хора мислят другояче или нищо не мислят.”

Тези констатации не пречат на К. Иречек да гледа с голям оптимизъм на развитието на образованието в България. В същото писмо той пише: “При всичко това се надявам, че българската книжнина ще напредва и то доста бързо”. Залог за това Иречек вижда в две неща: “че до 450 млади българаре се учат в странство и че и образованието в самите български предели се развива доста бързо в големи размери”. И пророчески заключава: “Ще има и читатели и писатели и за по-сериозни неща”.

ИРЕЧЕК И ГЕОРГИ ЗЛАТАРСКИ

И след като напуска България К.Иречек продължава да се интересува от живота в нашата страна. Преписката между него и Георги Златарски, който е едва ли не най-добрият му приятел в България, се състои от 37 писма: 20 от Златарски и 17 чернови от Иречек. Златарски и писмата му свидетелстват за истински и сърдечни приятелски отношения. В писмо до К. Иречек от 15 септември 1884 г. Г. Н. Златарски пише: “В София нищо особено; както остави нашата престолница, така си е и днес т.е. на мястото си. Какво да ти кажа за жителите й, сам не знам. От ден на ден стават по-злобни, по-лошави. Вестниците, както си ги знаеш, псуват до Бога; ами остави всичкото, че захванаха и нашето дружество. Онзи ден се появи един подлистник със заглавие “Книжовното дружество” в Търновската конституция, който страшно напада на дружеството. До колкото разбирам целта на дописника не е друга, освен да охладя публиката

към него и да пригответи депутатите да не отпуснат никаква сума за дружеството. Подло наистина... Тази статия е огледало на нашето сегашно умствено състояние.“

Независимо от това Иречек и от далеко мисли за бъдещето на Книжовното дружество и напътства. В писмо от 2 октомври 1884 г. пише: “В главното събрание рекох един път, че на такова едно дружество не трябва толкос много хубави устава и статии, а работници, сериозен книжовен труд; тук трябва да си биеш главата над книгата денем и нощем или да работиш в лабораторията или да се катериш цели недели по планини и по стари калета. С формалности и празни думи нищо не става.”

ИРЕЧЕК И ПРОФЕСОР ИВАН ШИШМАНОВ

Друг голям приятел, с когото Иречек води оживена кореспонденция, е професор Иван Шишманов. Уважаемият български учен разбира защо Иречек си отива обиден от България и какво ние губим като недооценяваме големите си приятели. В писмото си от 12 февруари 1883 г. до К. Иречек пише: “Вий полека лека ни разлюбвате, забравяте ни. Вашето внимание се отбива чувствително от предишните Ви любимци и се отправя към други. Честити сърби! Аз им искрено завиждам, завиждам им и страдам, защото в дълбочината на сърцето съм убеден, че за това охлаждане сме пак ний виновати. Или може би се лъжа, може би само временно някое облаче хвърля сянка върху нашите връзки, които не може никога да се скъсат – кажете, утешете ни!”

ПЪТУВАНИЯ ПО БЪЛГАРИЯ

Бидейки в Чехия К. Иречек обработва огромното количество материал, който е натрупал, благодарение на това, че се е отнасял към работата си не формално и където е отишъл, било то “от двете страни на Балкана” или в Средна гора и Родопите, в Западна България или в Черноморието е написал своя обемист труд (974 стр.) „Пътувания по България”. В предговора към това свое произведение Иречек пише: “От сношенията си с местните жители от различни народности нямам през тези си пътувания никакви неприятни спомени. Българското общество добре знае цената на научните студии за страната. Статиите за известни покрайнини, които написах на български, намериха у домашната читателска публика най-горещ прием. Интелигентията на малките градове, търговци, учители, лекари, чиновници, офицери и т.н. от двете страни на Балкана ме приемаха

приятелски и горещо ми помагаша при събирането на данни за околната покрайнина. Има места, гдето ми се оказва баснословно старинно гостоприемство от хора, които за пръв път виждах и с които след това вече не се срещам.”

Оттук следва изводът, че Иречек напуска страната ни, отегчен не от народната интелигентия, а от това, че “известни софийски политици не можеха да разберат моя “спорт” да се катеря по пусти планини и да се скитам из селата. Детинското предположение, че може би в страната действам в полза на някоя политическа партия и че искам да видя нещо, което би било по-добре да се крие, беше причината, че на моите пътувания в първите години се гледаше с чудно недоверие от страна на правителството в Княжеството и че аз можах систематически да ги извърша тепърва, след тригодишно живеене в София, и то не без различни неприятности.”

КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ И БЪЛГАРСКИ ДНЕВНИК

В Прага Иречек дописва и “Княжество България”. През 1930 г. в Пловдив излиза в превод на български неговият “Български дневник”, а година по-рано под редакцията на проф. В. Н. Златарски е отпечатана и неговата “История на България”. Напуштайки България, Константин Иречек продължава да живее с проблемите и съдбовните събития в нашата страна и с най-голяма скръб следи развитието на събитията от най-новата ни история. Особено го натъжава краят на победоносната, но злочастна 1914 година.

Независимо от краткия период на действие у нас, благодарение на връзките си с бележити българи и на предварителната осведоменост К. Иречек опознава действителността и манталитета на народа ни и успява не само да ги отрази, но и да повлияе за тяхното положително развитие. Затова популярността му у нас е толкова голяма и благодарната памет на нашия народ ще запази светлото име на Константин Иречек.

В писмо на Сливенското кметство до Константин Иречек е изразено отношението на българската общественост към неговата личност. “Ние скърбим, че напушате отечеството ни, на което досега служихте като истински негов син и което във Ваше лице е имало своя най-енергически работник; но от друга страна се утешаваме с надеждата, че Вие и на сребропаянната Влтава няма да забравите нашето отечество и че при удобствата и средствата, които Ви дава обществото и напредъкът, Вие ще продължите да ощестливявате книжнината ни с учените си трудове, които за нас и потомството ще бъдат паметник потраен от метал.” Пророчески слова! ■